

V. ПРОБЛЕМИ ДІАЛЕКТОЛОГІЇ ТА ОНОМАСТИКИ

УДК 811.161.2:81'282.2(477.43/.44):001.891.55

DOI 10.31652/2521-1293-2019-28-123-130

ЛІНГВІСТИЧНЕ ПОРТРЕТУВАННЯ ЦЕНТРАЛЬНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРОК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Інна Гороф'янюк

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
Україна, м. Вінниця, вул. Острозького, 32
e-mail: gorofyanyuk@gmail.com
ORCID: 0000-0002-9836-8270

У статті окреслено локалізацію окремішньої мовно-територіальної одиниці подільського говору південно-західного наріччя української мови – центральноподільські говірки. Ареал центральноподільських говірок розташовано у Вінницькій області. Представлено типові особливості центральноподільських говірок на фонетичному, морфологічному, синтаксичному та лексичному рівнях.

Ключові слова: діалектне явище, подільський говір, центральноподільські говірки, Вінницька область.

ЛИНГВИСТИЧЕСКОЕ ПОРТРЕТИРОВАНИЕ ЦЕНТРАЛЬНОПОДОЛЬСЬКИХ ГОВОРОВ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА

Инна Горофьянюк

Винницкий государственный педагогический университет
имени Михаила Коцюбинского
Украина, г. Винница, ул. Острожского, 32
e-mail: gorofyanyuk@gmail.com
ORCID: 0000-0002-9836-8270

В статье представлена локализация отдельной лингвально-территориальной единицы подольского говора юго-западного наречия украинского языка – центральноподольские говоры. Ареал центральноподольских говоров расположен в Винницкой области. Представлены типичные особенности центральноподольских говоров на фонетическом, морфологическом, синтаксическом и лексическом уровнях.

Ключевые слова: диалектное явление, подольский говор, центральноподольские говоры, Винницкая область.

LINGUISTIC PORTRATE OF THE CENTRAL PODILLYA DIALECTS OF THE UKRAINIAN LANGUAGE

Inna Gorofyanyuk

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University,

Ostrozhskego St. 32, Vinnitsia, Ukraine

e-mail: gorofyanyuk@gmail.com

ORCID: 0000-0002-9836-8270

A Podillya dialect of the South-Western Ukrainian dialect has been identified by scientists in the second half of the 19th century. But the problem of internal division of this dialect has not unambiguous solution now. The researchers distinguish East-Podillya, West-Podillya, North-Podillya and Southern Podillya dialects. In return modern researches argue, that the allocation of the Central-Podillya dialect zone as a unit of internal dialectal division of the Podillya dialect is advisable. It actualizes the purpose of our article – to outline the range of Central Podillya dialects and to determine the typical features of this language-territorial formation at all language levels.

By mapping the areal relevant names of plants fixed in 94 settlements of Vinnitsa region, we have entered 62 lexical, word-formation, phonetic maps. This allowed us to allocate three dialectal macro zones (see map 1).

The area of the Central Podillya dialects is localized in the Vinnitsia region and we separate the Central Podillya from the Eastern Podillya dialects by a line to the west of the city of Chechelnyk – east of the city of Trostianets – to the west of the city of Haysin – to the west of the city of Illintsi. According to the typology of the areal characteristics of the Podillya botanical vocabulary, three dialectal macro zones have defined: 1) the northern, representing the transitional type dialect to the South Volyn dialect of the South-Western Ukrainian dialect; 2) the south-western macro zone borders on the West-Podillya and partly with the Bukovynian dialects, which is qualified as Central-Podillya dialects; in this macro zone, which forms the nucleus of the Podillya dialect, three micro zones have been allocated – the central-western, southern, transdnestrarian; 3) the south-eastern macro zone borders with the middle-dnieper dialects of the Ukrainian South-Eastern dialect.

The article outlines the typical features of the Central Podillya dialects: 18 phonetic features, 10 morphological, 7 – syntactic, as well as lexical elements characteristic of these dialects.

The research has shown that we have the right to distinguish Central Podillya dialects as a separate type of dialects, as a unit of internal dialectal division of the Podillya dialect.

Key words: *dialectal feature, Podillya dialect, Central Podillya dialects, Vinnitsia region.*

Уперше подільський говір виокремив і лаконічно охарактеризував І. Вагилевич у вступові до граматики української мови для галичан, виданої у Львові 1845 р. Подільський говір виокремлювали й наступні дослідники українських діалектів – Я. Головацький (у межах волинсько-подільського наріччя), О. Потебня.

Подільський говір виділяє К. Михальчук у найгрунтовнішому станом на XIX ст. дослідженні, присвяченому діалектному членуванню української мови, «Наречия, поднаречия и говоры Южной России в связи с наречиями Галичины» (1872). На основі матеріалів, зібраних у 9 населених пунктах Поділля (усього автор обстежив 59 населених пунктів із різних регіонів України в межах тодішньої царської Росії), дослідник окреслює

подільський говір у межах подільсько-волинського піднаріччя українського наріччя [8, с. 453–512]. Варто зазначити, що К. Михальчук зазначений говір виокремив у південно-східному наріччі, але на сучасному етапі розвитку вітчизняної ареалогії його відносять до південно-західного наріччя української мови.

Тривалий час здійснити внутрішнє членування подільського говору не дозволяла відсутність монографічних описів говірок на всіх структурних рівнях та розпорошеність лінгвальних даних подільського говору по трьох томах «Атласу української мови» (Київ, 1984, 1988, 2001). Окреслення меж подільського діалекту знаходимо в дослідженнях Г. Шила – «Південно-західні говори УРСР на північ від Дністра» (Львів, 1957), Ф. Жилка – «Нариси з діалектології української мови» (Київ, 1966), С. Бевзенка – «Українська діалектологія» (Київ, 1980). Дослідники виділяють східноподільські, західноподільські, південноподільські та північноподільські говірки. Визначення меж східноподільських та західноподільських говірок Г. Мартиновою, П. Ткачуком, Т. Тищенко, Н. Шереметою, Г. Березовською, О. Жвавою дозволяє установити зовнішні межі подільського говору [докл. див.: 9]. Натомість сучасні дослідження переконують у доцільності виділення зони центральноподільських говірок як одиниці внутрішнього діалектного членування подільського говору. Це **актуалізує мету нашої статті** – окреслити ареал центральноподільських говірок та визначити типові риси цього мовно-територіального утворення на всіх мовних рівнях.

За допомогою картографування ареально релевантної флоролексики, зафіксованої в подільських говірках 94 н.п.п. Вінницької обл., ми уклали 62 карти: 48 лексичних, 5 словотворчих, 9 фонетичних. Спостережено накладання ізолекс, ізосем та ізоглос значної кількості фонетичних і граматичних явищ, що не лише визначає мовні межі, але й виступає вагомим лінгвістичним доказом правильності встановленого членування говірок [2, с. 250]. Просторове розміщення флорономенів центральноподільських говірок детермінує виділення трьох діалектних макрозон (див. Карта «Діалектні зони»).

Ареал центральноподільських говірок локалізуємо у Вінницькій області і відокремлюємо центральноподільські від східноподільських говірок лінією західніше м. Чечельника – східніше м. Тростянець – західніше м. Гайсина – західніше м. Іллінців. На підставі типології ареальних характеристик ботанічної лексики виділено три діалектні макрозони:

1. Північна макрозона, що репрезентує смугу говірок перехідного типу до південноволинського говору південно-західного наріччя. Ареал охоплює говірки Хмельницького, Козятинського, Погребищенського, Калинівського р-нів, північної частини Літинського, Вінницького р-нів, північної та центральної частин Липовецького, Оратівського р-нів Вінницької обл.

2. Південно-західна макрозона межує із західноподільськими та частково з буковинськими говірками південно-західного наріччя. Ареал охоплює говірки південної частини Літинського, Липовецького р-нів, центральної та південної частини Вінницького р-ну, Барського, Жмеринського, Тиврівського, Немирівського р-нів, північно-західної частини Іллінецького, Гайсинського р-нів, Мурованоктуриловецького, Шаргородського, Тульчинського, Могилів-Подільського, Чернівецького, Томашпільського, Крижопільського р-нів, західної частини Тростянецького р-ну, Ямпільського, Піщанського р-нів, західної частини Чечельницького р-ну Вінницької обл. Саме цю зону і кваліфікуємо як центральноподільські говірки.

У межах південно-західної макрозони, яка формує ядро подільського говору, виділено три мікрозони – центральньо-західну, південну, наддністрянську.

3. Південно-східна макрозона, що межує із середньонаддніпрянським говором південно-східного наріччя, охоплює говірки центральної й південної частин Іллінецького р-ну, Гайсинського, Теплицького, Бершадського р-нів, східної частини Тростянецького, Чечельницького р-нів.

Карта № 2. Діалектні зони

- Північна макрозона
- Південно-західна макрозона
- Центральньо-західна мікрозона
- Південна мікрозона
- Наддністрянська мікрозона
- Південно-східна макрозона
- межі областей
- межі районів

Зауважимо, що на матеріалі лексики народних ремесел, скартографованих Г. Краєвською [6, с. 136–150], також виділено центральноподільські говірки, локалізовані у Вінницькій області, із межами, які близькі до тих, які встановлено за нашим картографуванням ботанічної лексики.

Систематизація основних рис подільського говору на різних мовних рівнях здійснена у працях С. Бевзенка [1, с. 216–218], О. Горбача [3, с. 13–14], П. Гриценка [4, с. 74–81], І. Матвіяса [7, с. 67–73], Ф. Жилка [5, с. 124–129].

Ми окреслили типові риси центральноподільських говірок на фонетичному, морфологічному, синтаксичному, лексичному мовних рівнях.

1. Фонетика центральноподільських говірок.

1.1. Повне або часткове нерозрізнення фонем /o/ та /y/ в ненаголошених позиціях: *по^yсуда, по^yр'із, ку^lму, ро^yзумній, го^yр'ілка, кус^yц'ум, кустру^lбатий, бу^yйарин*.

1.2. Повна або часткова заміна /e/ на /u/: до хрис^lту, по^lмижи, ми^lне, ми^lн'і, се^uло.

1.3. Твердість /p/: *бура^lки, рату^lвати, прим^lрати, куд^lравий, расно, зрад^lки, рад^lно, го^lвору*.

1.4. Передньоязикові приголосні /d/, /t/, /z/, /s/, /n/ перед /i/, що походить із давнього /o/, як правило, не пом'якшуються: *стіл, ніс, сік*.

1.5. У звукосполюках /c'v', /ц'v' відбувається повне ствердіння [v] (*с^lвато, ц^lвах*), натомість м'якість приголосного може оформитися в окремий м'який звук /j/: *свіаиш^lченик*.

1.6. Збереження дзвінкості в кінці слів (*дуб, н'іж, горб*), лише в позиції перед іншими глухими приголосними спостерігається оглушення дзвінких: *б'іхти, мо^lлотий, с^lтешка*.

1.7. Наявність протетичного /g/: *го^lсика, гин^lдик, го^lрати, го^lл'ї, го^lк'їст, вгосе^lни, Голька, Ганд^lрей*.

1.8. Кінцевий приголосний /t/ твердий у формах 3-ої особи дієслів теперішнього часу однини і множини (*робит, носит, кажут*), а також у формі 2-ої особи множини наказового способу (*їд'їт, не^lс'їт*).

1.9. Наявність епентетичного /l/ на місці давнього /j/ після губних приголосних: *здо^lроул'а, бе^uзго^lлоул'а, ко^lроул'ачий, рибл'ачий, жабл'ачий, рип^lл'ах*.

1.10. Наявність епентетичного /n/ після губного приголосного /m/ на місці давнього /j/: *памн'ат, мн'ати, мн'а^lкуи, мн'асо, у^lремн'а*.

1.11. Звукосполюка /вн/ переходить у /мн/ (*р'імній, р'імн'ати*), /бн/ – у /вн/ (*др'імній*).

1.12. Звукосполюка /ст/ переходить у /с'ц': *гос'ц'ї, мас'ц'у*.

1.13. Приголосні в позиції після голосних перед давнім закінчення -ье- не подовжуються: *ко^lлос'а, жи^lт'а, в'їс'їл'а, к^lлоча*.

1.14. Рефлексія давніх /e/ та /a/ після пом'якшених і шиплячих приголосних як /a/: *ло^lша, йагода, ўз'аў*, хоча *де^lв'їт, дес'їт, оди^lнац'їт*.

1.15. Рефлексія давнього /e/ як /y/ в словоформі *ц'улу^lвати*.

1.16. Метатеза має лексикалізований характер: *к'їр^lниця (1), кир^lниця, гоїр^lки, мед^lв'їд*.

1.17. Субституція приголосних /xv/, /kv/ → /ф/: *ф'їст, ф'їртка, фа^lлетие, фа^lсол'а* і, навпаки: *бух^lв'ет, х'верма, Х'в'їнс'ка в'їїна*.

1.18. Фонетично видозмінені форми числівників *ш'тири, йїден* і похідні від них.

2. Морфологія центральноподільських говірок.

2.1. Іменники жіночого роду 3-ої відміни в родовому відмінку однини мають паралельні закінчення *-и, -і*: *соли – сол'ї, к'ров'ї – к'рови*.

2.2. Іменники жіночого роду 3-ої відміни в орудному відмінку однини мають закінчення *-ойу*: *ночойу, печойу*.

2.3. Іменники чоловічого роду в давальному і місцевому відмінках однини мають закінчення *-ови (-еви)*: *х'лопц'ови*.

2.4. Нерозрізнення твердих і м'яких основ іменників, тому іменники м'якої групи змінюються за аналогією до іменників твердої основи: *ко'н'ом, з'рушойу, ол'ї'ц'ом, дн'ом*.

2.5. У давальному і місцевому відмінках однини прикметників та присвійних займенників жіночого роду вживають скорочені закінчення: *зе'лен'ї тра'в'ї – на зе'лен'ї тра'в'ї*.

2.6. Відсутнє чергування *д//дж, з//ж, т//ч, с//ш* у дієсловах теперішнього часу в 1-ій особі однини (*ход'у, нос'у*), у дієприкметниках (*кос'аний, ск'рут'аний*), в інфінітивах перед суфіксом *-ува-* (*ви'ход'увати, ви'кос'увати*); у дієслівних формах 3-ої особи множини минулого і теперішнього часу – *д//дж, з//ж, т//ч, с//ш, ст//шч* (*п'ід'мас'т'ували, зас'в'їт'уйут*).

2.7. У дієсловах 2 дієвідміни в 3-ій особі однини теперішнього часу поряд із широко знаними формами з особовим закінченням *-т* (*ходить, носить*) уживають також форми типу *ходе, носе*.

2.8. Дієслівні форми майбутнього часу паралельні: паралельно з *буду робити* вживаються форми типу *буду робіу*.

2.9. Дієслівні форми минулого часу паралельні: паралельно з *ходили* вживаються форми типу *ходилис-мо*.

2.10. У формах вищого та найвищого ступенів порівняння прикметників чи прислівників наявність суфіксів *-ішч-, -ч-*: *доб'р'ішчий, менче*.

3. Синтаксис центральноподільських говірок

3.1. Підмет може виражатися формою іменника або займенника в родовому відмінку з кількісним числівником, який виступає його означенням, напр.: *Нас дв'ї м'їсило / а робили коро'ваї то бага'тен'ко*.

3.2. Активно вживаним є складений присудок у формі нечленного прикметника *годен*, напр.: *Во'на не' годна ўже ходити*.

3.3. Іменникові означення з прийменником *до, на* в знахідному і родовому відмінках, що відображають мету, спрямованість на якісь предмети, напр.: *ба'нка до ко'си, во'да на ко'си*.

3.4. Неузгоджене означення виражене інфінітивом, що прилягає до іменників – назв конкретних предметів, напр.: *Во'да ко'си мити*.

3.5. У множині прямий об'єкт дії – іменник-істота – виражений формою називного – знахідного відмінка: *Майу'д'їти*.

3.6. Після низки дієслів-присудків *говорити, казати, думати, згадувати* та под. уживаються іменниково-прийменникові конструкції з прийменником *за*, напр.: *ни'тала за тебе*.

3.7. Цільова спрямованість дії, якщо присудок означає шукання, добування, реалізується іменниково-прийменниковими конструкціями із прийменниками *по, на*, напр.: *ї'ду на рибу, п'їшоу по ї'агоди*.

4. Лексика центральноподільських говірок має і питомі елементи, і запозичені: *ба'йура 'калюжа', бал' 'пишне святкування', ба'тати 'різати, панахати (хліб ножем)',*

¹бинда 'кісник; кольорова стрічка', ^{вар}цаба 'одвірок, один з двох вертикальних брусів рами дверей', ^{во}ўк 'середина розрізаного кавуна', ^ўремн'а 'час, година', ^зобраз 'ікона', ^{грис} 'висівки', ^{капа} 'скатерка', ^клун'а 'приміщення для зберігання зерна і снопів', ^{кур}дупел' 'людина низького зросту', ^{ладну}вати 'готувати', ^{мерва} 'дрібна солома', ^{на}дал'ішній мак 'мак дикий, *Paraveg rhoeas* L.', ^{нас}'і́йа 'злість', ^{по}нова ^{нуда} 'бруслина європейська, *Eupomus euporaеus* L.', ^{по}ренча 'поруччя', ^{пра}де, ^{пра}дец'а 'етап росту кукурудзи – випуске коси', ^{свер}биус, 'шипшина собача, *Rosa canina* L.', ^{сир}ве 'недостиглі зернові', ^трина 'вимолочені колоски (відходи більшого розміру)' та ін.

Висновки. Отож, переконані, що внутрішнє членування подільського говору на 4 зони (південну, північну, західну і східну) є не повним, адже зумовлене передовсім міждіалектним впливом на подільський діалект сусідніх буковинських, наддністрянських, волинських, степових і середньонаддніпрянських говорів. Ми поставили за мету простежити особливості членування подільського говору на 4 зони саме в його центральній частині і виявити відповідність такої стратифікації аналізованого говору матеріалам АУМ. Результати нашого дослідження засвідчили функціонування окремої анклавної зони – зони центральноподільських говірок, для якої характерний мінімальний вплив сусідніх говорів і водночас наявні власні лінгвальні особливості на рівні фонетики, граматики та лексики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бевзенко С. П. Українська діалектологія. Київ, 1980. 216 с.
2. Выгонная Л. Т. Изоглоссы и изопрагмы при дифференциации ареалов. *Ареальные исследования в языкознании и этнографии*. Ленинград, 1977. С. 250–254.
3. Горбач О. Подільські говірки. *Зібрані статті. V. Діалектологія* [репринтне видання]. Мюнхен, 1993. С. 13–14.
4. Гриценко П. Ю. Основні риси подільського говору. *Поділля: історико-етнографічне дослідження* [Л. Ф. Артюх, В. Г. Балущок, З. Є. Болтарович та ін.]. Київ, 1994. С. 74–81.
5. Жилко Ф. Т. Нариси з діалектології української мови. Київ, 1966. 307 с.
6. Краєвська Г. П. Народновиробнича термінологія центральноподільських говірок: Матеріали до «Лексичного атласу української мови». Вінниця, 2017. 204 с.
7. Матвіяс І. Г. Українська мова і її говори. Київ, 1990. 168 с.
8. Михальчук К. П. Наречия, поднаречия и говоры Южной России в связи с наречиями Галичины. *Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край*. Санкт-Петербург, 1872. Т. 7. С. 453–512.
9. Подільський говір: Бібліографічний покажчик / уклад.: І. В. Гороф'янюк, Н. Д. Коваленко, Т. М. Тищенко. Вінниця, 2013. 141 с.

REFERENCES

1. Bevzenko S. P. *Ukrainska dialektolohiia*. Kyiv, 1980. 216 s.
2. Vyhonnaia L. T. *Yzohlossy i yzoprahmy pry dyfferentsyatsyy arealov. Arealnye yssledovanyia v yazykoznanuu y etnografyy*. Lenynhrad, 1977. S. 250–254.
3. Horbach O. *Podilski hovirky. Zibrani statii. V. Dialektolohiia* [repyntne vydannia]. Miunkhen, 1993. S. 13–14.
4. Hrytsenko P. Yu. *Osnovni rysy podilskoho hovoruu. Podillia: istoryko-etnografichne doslidzhennia* [L. F. Artiukh, V. H. Balushok, Z. Ye. Boltarovych ta in.]. Kyiv, 1994. S. 74–81.
5. Zhylko F. T. *Narysy z dialektolohii ukrainskoi movy*. Kyiv, 1966. 307 s.
6. Kraievska H. P. *Narodnovyrobnycha terminolohiia tsentralnopodilskykh hovirok: Materialy do «Leksychnoho atlasu ukrainskoi movy»*. Vynnytsia, 2017. 204 s.
7. Matviias I. H. *Ukrainska mova i yii hovory*. Kyiv, 1990. 168 s.

8. Mykhalchuk K. P. Narechyia, podnarechyia u hovory Yuzhnoi Rossyy v sviazy s narechyiamy Halychyny. *Trudy etnografychesko-statystycheskoi ekspedytsyy v Zapadnorusskyi krai*. Sankt-Peterburh, 1872. T. 7. S. 453–512.

9. Podilskyi hovir: Bibliografichni pokazhchyk / uklad.: I. V. Horofianiuk, N. D. Kovalenko, T. M. Tyshchenko. Vinnytsia, 2013. 141 s.

Гороф'янюк Інна Валентинівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Україна).

Горофянюк Инна Валентиновна, кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языка Винницкого государственного педагогического университета имени Михаила Коцюбинского (Украина).

Inna Gorofyanyuk, Ph.D. in Philology, associate professor of the Ukrainian Language Department at Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia (Ukraine).

Стаття надійшла: 19.04.2019

Статтю прийнято до друку: 26.04.2019

УДК 811.161.2'373.2

DOI DOI 10.31652/2521-1293-2019-28-130-139

ОСОБЛИВОСТІ ПАРТІОНІМІВ ВІННИЧЧИНИ

Оксана Мельник

Вінницький соціально-економічний інститут «Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

Україна, м. Вінниця, вул. Хмельницьке шосе, 23-а

e-mail: oksana.melnick2010@gmail.com

ORCID: 0000-0003-4919-5833

У статті проаналізовано функціональність, фонетичні, лексичні, морфологічні та синтаксичні особливості ергонімів на позначення партій та громадських організацій, зафіксованих на Вінниччині, шляхи поповнення цього пласту ергонімів. Скластифіковано партіоніми за певними критеріями (лексико-семантичним, синтаксичним та морфологічним). Зосереджено увагу на віддзеркаленні змін суспільного та політичного життя в онімотворах. Схарактеризовано мотиваційний складник партіонімів, а також обґрунтовано мінливість їхнього лексичного складу в сучасному політичному житті країни.

Ключові слова: *ономастика, ергоніми, партіоніми, індивідуальна назва, власне-ергонім.*

ОСОБЕННОСТИ ПАРТИОНИМОВ ВИННИЦКОЙ ОБЛАСТИ

Оксана Мельник

Вінницький соціально-економічний інститут «Открытого международного университета развития человека «Украина»

Украина, г. Винница, ул. Хмельницкое шоссе, 23-а

e-mail: oksana.melnick2010@gmail.com

ORCID: 0000-0003-4919-5833